

*INTERNATIONAL REVIEW OF SOCIAL HISTORY 1973, br. 1-3**Izdavač: International Institut voor sociale geschiedenis, Amsterdam*

I ovo godište, kao i sva ranija, obiluje studijama, raspravama i člancima, koji će svakako pridonijeti boljem razumijevanju, a i daljnjem proučavanju, odnosa u međunarodnom radničkom pokretu u 19. i 20. stoljeću.

Dva veoma zanimljiva priloga posvećena su klasicima marksizma Marxu i Engelsu. U prvome je Hans Peter Harstick (1973, 2, 202-222) analitički iznio na vidjelo povijest i sudbinu nekadašnje privatne Marxove knjižnice, koja je neposredno nakon smrti počela svoje »putovanje«, završivši ga potpuno zapravo tek nakon završetka drugoga svjetskog rata. Autor ustanovljuje da je ta knjižnica bila bogata riznica manje-više sve poznate socijalističke literature 19. stoljeća, a obilovala je i drugim znamenitim djelima. Svakako, sudbina te biblioteke bila je veoma dramatična, iako je Friedrich Engels nastojao svim silama zadržati njenu cjelinu, što mu međutim nije uspjelo. Knjige su otišle odmah nakon Marxove smrti na nekoliko strana, u privatni posjed Marxove kćeri, u pojedina radnička društva, sve do u berlinski partijski arhiv na početku 20. stoljeća. Put je i dalje nastavljen, te je godine 1935, nakon osnivanja Amsterdamskog međunarodnog instituta za socijalnu povijest, knjižnica stigla i u novoformiranu institutsku biblioteku. No, ni tada nije nastupilo smirenje, jer je u toku drugoga svjetskog rata, godine 1944, u času kada su se Nijemci nalazili u Holandiji, čitava institutska biblioteka, a s njome i Marxove knjige, deportirana u Njemačku s motivacijom da sadrži jedinstveno prikupljenu literaturu posvećenu problemima evropskog marksizma, što je svakako bilo nepobitno. Odnosno je tada 160.000 knjiga, koje su ipak sretnim slučajem gotovo sve pronađene godine 1946. i tada vraćene u Amsterdam. Među tim knjigama vraćene su i Marxove knjige, te autor ustanovljuje da osim knjiga veliku vrijednost imaju i 172 pronađene bilježnice s Marxovim ekscerptima. Te bilježnice još sve do danas nisu potpuno ispitane i predstavljaju i za poznavanje Marxove ličnosti i njegova opusa još uvijek nov neiscrpn i izvor. Na kraju priloga autor navodi da su u međuvremenu pronađene i mnoge druge knjige iz nekadašnjeg Marxova posjeda i donesene u amsterdamsku knjižnicu. Obecava da će u jednome od idućih brojeva amsterdamske revije objelodaniti sve naslove ne samo Marxovih, nego i Engelsovih privatnih knjiga, koje se danas nalaze u posjedu Amsterdamskog instituta.

Profesor etnologije na slobodnom Sveučilištu u Berlinu Lawrence Krader napisao je opsežnu raspravu o Marxu i Engelsu, vrednujući njihov rad i pristupe s gledišta komparativne etnologije (1973, 2, 223-275). Rasprava je podijeljena na četiri dijela. U prvome i drugom poglavlju autor analizira Marxove i Engelsove opće postavke s težištem na društvenim naukama. U trećem poglavlju veoma je minuciozno obrađen njihov rad i stavovi o etnološkim fenomenima, a u posljednjem, četvrtom, poglavlju sadržana je analiza s obzirom na prirodne nauke.

Svakako, taj je prilog to vredniji, što se autor kritički koristio manje-više starijom i novijom literaturom o tim pitanjima. Težište i ishodište stavova bazira se na Morganovom djelu, »Ancient Society«, koje je Marx, kao što je poznato, a i Engels temeljito proučio. Osim toga, Engelsu je to djelo služilo u mnogo čemu i pri pisanju njegova rada o porijeklu porodice. Krader se i ranije bavio pitanjem Marxovih i Engelsovih etnoloških proučavanja, te je godine 1972. izdao u Assenu i djelo pod naslovom »The Ethnological Notebooks of Karl Marx« (Etnološke zabilješke Karla Marxa), u kojem su proučena Morganova, Phearova, Maineova i Lubbockova djela.

Od radova o općoj problematici zbivanja u međunarodnom radničkom pokretu zaslužuje pažnju poveća studija Roberta H. Wheelera, profesora povijesti na Sveučilištu Južna Kalifornija u Los Angelesu (1973, 2, 173—201). On je obradio bezuspješnu akciju Kurta Eisnera, predsjednika Bavarske i poznatog njemačkog socijalista, na međunarodnoj socijalističkoj konferenciji u Bernu. Konferencija je, kao što je poznato, održana u Bernu od 26. siječnja do 10. veljače godine 1919. i išla je za tim da sjedini i smiri duhove, koji su se napose razišli na ranijoj Zimmerwaldskoj konferenciji. Duh smirivanja napose je zastupao Kurt Eisner, zagovarajući politiku kompromisa i ljevice i desnice u socijaldemokratskim partijama. Taj stav je djelomično bio primljen s negodovanjem, a predstavnici ponekih partija su se ne samo držali sasvim po strani (Italija, Srbija, Rumunjska itd.) nego su pojedinci i javno iznosili svoje negodovanje. Svakako, Eisnerov je stav donekle pridonio daljnjim nesporazumima i neslaganjima u tadašnjim socijal-demokratskim partijama. Rad je vrijedan i po tome što se autor pri izradi koristio i izvornim materijalima, prvenstveno konferencijskim protokolima uz najnoviju literaturu o II internacionali, i to osobito onom koja je napose posvećena toj konferenciji. Prema mišljenju autora, Bernska konferencija odigrala je sudbonosnu ulogu u daljnjem razvoju međunarodnoga radničkog pokreta, inicirajući, prema njegovu mišljenju, na neki način i osnivanje Kominterne. Uz studiju su objelodanjeni kao prilozi i neki dokumenti, među kojima su zanimljiva dva teksta Eisnerovih rezolucija koje je u originalu objelodanio bečki *Arbeiter Zeitung* (1919, 52, 22. II).

Kao i ranijih godina, veći dio ostalih radova posvećen je problemu radničkog pokreta u Engleskoj, pa je i čitav broj 3 od godine 1973. ispunjen takvim prilogima. Osim toga su i u ostalim brojevima objelodanjeni članci i rasprave, koji također obrađuju probleme iz povijesti radničkog pokreta u Engleskoj. Izdvojili smo dva zanimljivija rada. Bernard Barker dao je u ovećoj studiji analizu o reformizmu u radničkom pokretu Yorkshirea potkraj 19. i na početku 20. stoljeća (1973, 11—27). Obradio je pokret u cjelini i rad pojedinih ličnosti, njihove stavove i poglede, zadržavši se uz ostalo i na radu Wilfreda Whitleya, jednoga od glavnih vođa. Iznio je na vidjelo i agitacioni rad drugoga »leadera«, Alfreda Bartona, koji je, manje-više kao i svi ostali, smatrao da treba odgojnim metodama, i to postepeno, pripremati radništvo za novi poredak, negirajući jasno svaku klasnu borbenost i revolucionarnost. U tu svrhu napisao je Barton i veliku »Povijest svijeta« za radništvo, zastupajući u njoj od prve do posljednje stranice svoj stav. Ipak se i među tim »leaderima« u Yorkshireu javljaju poneki koji, napose nakon završetka prvoga svjetskog rata, počinju sebi postavljati pitanje neće li možda doskora svanuti dan, kad će muškarci i žene, i to upravo oni koji rade u tvornicama, zahtijevati politička prava, a ne kao do sada, kada su svi zahtjevi imali manje-više samo ekonomsku bazu i išli prvenstveno za povišenjem nadnica, a ponekad i za skraćanjem radnog dana. Znači, dakle,

što ustanovljuje i autor, da je i unutar radničkog pokreta u Yorkshireu, usprkos reformizmu, kao i na mnogim drugim mjestima i u zemljama, nastao rascjep, koji je s vremenom dovodio i do nekih rezultata.

R. Bean, predavač na Sveučilištu u Liverpoolu, obradio je u ovećem članku štrajk lučkih radnika u Liverpoolu godine 1890. (1973, 1, 51–68). Štrajk je izbio na početku ožujka te godine i, prema suvremenim novinskim izvještajima, bio je pravi »radnički rat«. Uzrok štrajku bilo je neregulirano radno vrijeme, neodržavanje pauza za jelo, nesigurnost namještenja i nadnica. Naime, velik dio lučkog radništva radio je, tako reći, od danas do sutra i često se događalo da su ljudi preko noći ostajali bez posla. Tako je upravo prije izbijanje štrajka bilo nezaposleno oko 15.000 radnika od ukupno 24.000, koliko ih je godine 1889. bilo u Liverpoolu. To znači da je u to vrijeme radilo svega 9000 radnika. Štrajk je izbio 7. ožujka godine 1890. i trajao sve do kraja ožujka. Radništvo su potpomagala radnička društva i ostale radničke ustanove, a ponudili su pomoć i londonski lučki radnici koji su, manje-više, gotovo iz istih razloga, bili stupili u štrajk godine 1889. Nakon poduzetih pregovora između brodovlasnika i radništva, štrajk je napokon prestao. Usvojen je bio zahtjev za devetsatnim noćnim radom, a izvojevana je bila i određena pauza za jelo. Nekako su bili regulirani i odnosi o zapošljavanju, tj. radnik je bio od tog vremena fiksno namješten na tjedan dana, pa je tako ipak dobio neku, doduše minimalno, poboljšanu poziciju. Smatramo da je priloge to zanimljiviji, što je autor osim samoga štrajka obradio i opće stanje i prilike u liverpulske luci od 60-ih godina 19. stoljeća naovamo. I to od časa, kad se i u toj velikoj engleske luci u sve većem broju pojavljuju parobrodi potiskujući sve više jedrenjake. Obradio je prilično detaljno i trgovinu i promet, zadržavši se napose na izvozu žita, koje je uz ostalu robu iz Liverpoola odlazilo sve do Dalekog istoka.

Sándor Ágocs, profesor povijesti na državnom Wayne Sveučilištu u Detroitu, obrađuje pojavu neotomizma u Italiji (1973, 1, 28–50). Ta pojava zabilježena je i u Italiji potkraj 19. stoljeća, u času kad se u katoličkoj crkvi javlja i u ostalim evropskim zemljama. Autor se detaljno zadržao na jednome od glavnih protagonista neotomizma u Italiji, na papi Piju X (1903–1914). Taj papa bio je poznat kao »tomistički« papa i zastupnik »dobročinstava« u odnosu na sirotinju, kao važnog i stalnog faktora za ostvarivanje tomističkih ideala. Autor smatra da je pojava neotomizma, tj. uskrsavanje ideja Tome Akvinskoga, bila jedna od značajnih pojava u tadašnjoj Evropi, a uz Italiju propagatori te ideologije imali su mnogo pristalica i u Njemačkoj.

U rubrici »Dokumenti« objelodanjen je fragment jednoga pisma Friedricha Engelsa iz godine 1886. (1973, 2, 276–280). Pismo je Engels uputio svome prijatelju, poznatom engleskom socijalistu Ernestu Belfortu Baxu, s kojim ga je dugi niz godina vezalo iskreno prijateljstvo. Engels u tome pismu raščlanjuje svoje stavove o materijalističkom determinizmu čiji je, sudeći po objelodanim fragmentima, bio veliki protivnik. Pismo je danas pristupačno samo u odlomcima unutar jednoga drugog teksta, i to pisma Eduarda Bernsteina, iz Londona god. 1899. Karlu Kautskome.

Zanimljiv je i tekst pisma Lava Trockog Lenjinovoj udovici Nadeždi Krupskajoj (1973, 1, 111–119). Pismo je pisano godine 1927. i u njem se Trockii okomljuje i na Staljina smatrajući ga i nazivajući ga izdajnikom boljševizma. Pismo se u originalu nalazi u Arhivu Trockog, u biblioteci Sveučilišta Harvard u Americi. Objelodanjen je originalan ruski tekst i engleski prijevod. U kratkoj uvodnoj

napomeni profesor povijesti R. H. Mc Neal, koji je pismo objelodanio, daje neke opće podatke o vezama Krupskaje i Trockoga. Ustanovljuje da su se prvi puta vidjeli u Londonu godine 1903, nakon Trockijeva povratka iz Sibira. Njihovi su kontakti kasnije prilično rijetki i nisu baš najprijateljskiji. Boravili su kraće vrijeme zajedno u Kremlju nakon oktobarske revolucije. Krupskaja nije nikad simpatizirala s Trockijem, iako ju je Trocki susretao prijateljski, naglašavajući taj prijateljski ton i u objelodanjenom pismu.

Treći je dokument kratak tekst pisma poznatog učenjaka Alberta Einsteina. Pismo je Einstein uputio Vladimiru Woytinskom godine 1938, u času kada je Karl Kautsky, poznati njemački socijalist, bio predložen za Nobelovu nagradu za mir. Einstein se izjasnio protiv tog prijedloga smatrajući, uz ostalo, da se Kautsky nije dovoljno zalagao protiv zlodjela počinjenih u Njemačkoj i van nje. V. Woytinski bio je nekadašnji prijatelj Keutskog, a godine 1938. zauzimao je prilično ugledan položaj u Washingtonu (1973, 1, 107—110).

U sva tri broja godine 1973. objelodanjena je, kao i uvijek do sada, poznata standardna bibliografija, koja obuhvaća najnovija djela s područja društvenih nauka na širokome planu, uz najnovija djela iz povijesti međunarodnoga radničkog pokreta sa svih pet kontinenata.

Miroslava Despot